

บทที่ 4

ผลการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าขึ้นตีนแดง เพื่อการประดิษฐ์ทำพอนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ ครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์ เพื่อศึกษาความเป็นมาภูมิปัญญาในการทอผ้าขึ้นตีนแดง และเป็นแนวทางการประดิษฐ์ทำพอนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการสร้างลวดลายผ้าขึ้นตีนแดงที่เป็นลายอนรุกรีข ภูมิปัญญาในการให้สี การผสมสี และการฟอกสีกรรมวิธีขั้นตอนในการผลิต จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวโดยมีประเด็นและได้ผลการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของผ้าขึ้นตีนแดง บ้านหัวสะพาน จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าขึ้นตีนแดง บ้านหัวสะพาน จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อเป็นแนวทางในการประดิษฐ์ทำพอนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์

1. ความเป็นมาการทอผ้าขึ้นตีนแดงบุรีรัมย์

ความเป็นมาของพื้นที่วิจัย

ประวัติความเป็นมาของบ้านหัวสะพาน เมื่อ พ.ศ. 2412 มีราษฎรย้ายถิ่นฐานมาจากบ้าน มะกอก บ้านดง ต.เม็กดำ อําเภอพยัคภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และส่วนหนึ่งมาจากจังหวัด ร้อยเอ็ด เนื่องจากบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ มีลำห้วยธรรมชาติ และป่าชุกชุม และเมื่อ ประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหัวสะพาน (ตามชื่อสะพานข้ามห้วยลำพังชู) เมื่อมี ประชากรเพิ่มมากขึ้น และแยกบ้านเรือนไปอยู่หัวไร่ปลายนา จนทำให้ชุมชนขยายใหญ่ขึ้น จึงแยกหมู่บ้านออกเป็น : หมู่บ้าน ในปัจจุบัน

ลักษณะทางกายภาพ

ชุมชนบ้านหัวสะพานตั้งอยู่พื้นที่ตำบลบ้านยาง ในลุ่มน้ำมูลเป็นพื้นที่ราบ ลาดเอียงทางทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ มีห้วยลำพังชู ไหลผ่านด้านทิศเหนือและตะวันออกของชุมชน (แบ่งเขตจังหวัดมหาสารคาม กับจังหวัดบุรีรัมย์) ซึ่งเป็นลำห้วยที่เกิดจากการรวมตัวของลำห้วยสายเล็กๆ ในจังหวัดมหาสารคาม ขอนแก่น บุรีรัมย์ และเป็นลำห้วยที่ไหลลงสู่ม่น้ำมูล ชุมชนบ้านหัวสะพาน มีพื้นที่ทั้งหมด 10,476 ไร่ ที่ทำการเกษตร ประมาณ 11,977 ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ 1,197 ไร่ และที่อยู่อาศัย 304 ไร่ ลักษณะดินส่วนใหญ่ของพื้นที่เป็นดินทราย

มีอาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	จดลำพังชู ม. 17 ต.เม็กดำ อ.พยัค-ภูมิพิสัย จ.มหาสารคาม
ทิศใต้	จดบ้านหนองนาคํา ม.4 ต. มะเพือก
ทิศตะวันออก	จดบ้านพุทไธสง ม. 1 ต.พุทไธสง
ทิศตะวันตก	จดบ้านแดงน้อย ม. 7 ต.พุทไธสง

สภาพเศรษฐกิจ

1. การประกอบอาชีพ อาชีพหลักของครัวเรือน
  - ทำนา
  - รับจ้าง

2. อาชีพเสริม

- ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม/ทอผ้าไหม จำนวน 340 ครัวเรือน
- ค้าขาย จำนวน 11 ครัวเรือน
- เลี้ยงโคกระบือ จำนวน 71 ครัวเรือน

ชุมชนบ้านหัวสะพานในช่วง 3-5 ปีที่ผ่านมา ก่อนหน้าในช่วง 3 ถึง 5 ปี ที่ผ่านมา บ้านหัวสะพาน มีการทำนาเป็นหลักมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้า เป็นอาชีพเสริม มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ด้านการเลี้ยงไหมสืบทอดถึงปัจจุบัน ในอดีตจะเลี้ยงไหมและทอผ้าหลังฤดูเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นรายได้เสริม ชุมชนบ้านหัวสะพาน เป็นแหล่งปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้ารวมถึงแปรรูป ผลิตภัณฑ์ อย่างครบวงจร เป็นแหล่งผลิตผ้าขึ้นดินแดงคุณภาพ มีพื้นที่ปลูกหม่อนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งต่างคนต่างทำต่างคนต่างขาย ทำให้ไม่มีตลาดรองรับที่แน่นอน การพัฒนาเกิดขึ้น หลังจากได้มีการรวมกลุ่มกันจัดตั้งสหกรณ์ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านหัวสะพาน จำกัด เมื่อปี 2553 และการเข้าร่วมเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวไหมนครชัยบุรีรินทร์

หลังจากการเปลี่ยนแปลงสมาชิกผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านหัวสะพาน ภายใต้การสนับสนุนของกรมหม่อนไหม เพื่อดำเนินธุรกิจ ด้านการปลูกหม่อน การเลี้ยงไหมวัยอ่อน การเลี้ยงไหมวัยแก่ และการผลิตเส้นไหมให้ได้ตามมาตรฐานเส้นไหมหัตถกรรมพร้อมการบริหาร จัดการดักแต่้ไหม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับอาชีพการปลูก หม่อนเลี้ยงไหม การผลิตเส้นไหมของเกษตรกรในบริเวณ แถบนี้

ปัจจุบันสหกรณ์ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านหัวสะพาน จำกัด มี สมาชิกทั้งหมด จำนวน 102 คน เลี้ยงไหมเฉลี่ย 14 รุ่น/คน/ปี ส่วนพันธุ์ไหมที่นิยมเลี้ยง คือ นางตุ่ย นางน้อย นางสิ่ว สำโรง พันธุ์พื้นบ้าน (ต่อพันธุ์เอง) พันธุ์ไทยผสม เช่น ดอกบัว เหลืองโพธิ์จันเป็นต้น ภายในกลุ่มๆ จะมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจนตามความชอบและความถนัดของสมาชิก แต่ละคน โดยจะมีทั้งฝ่ายเลี้ยงไหมใบอ่อน เลี้ยงไหมใบแก่ ทอมัด ย้อม การตลาด และบัญชี ส่วนผลิตภัณฑ์นั้น สามารถทำได้ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น เส้นไหม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าขึ้นดินแดง ผ้ามัดหมี่ เข็มแดง ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าคลุมไหล่ และผ้าพันคอ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการแปรรูปผ้าไหมเป็น หมอนสมุนไพร หมอนสามเหลี่ยม หมอนทรงมะเฟือง หมอนทรงกระดุก และกระเป๋า โดยมีราคาเริ่มต้น ที่500-15,000 บาท ซึ่งถือว่าเป็นราคาที่ไมแพงมากนัก เนื่องจากผลิตเองทุกขั้นตอน ปัจจุบันสตรีที่เป็น สมาชิกมีรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเฉลี่ยรายละ 20,000 บาทต่อเดือน

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแม้จะสร้างรายได้ดี แต่ต่างคนต่างทำต่างคนต่างขาย ไม่มีการรวมกลุ่มกันทำให้ไม่สามารถบริหารจัดการทางการตลาดที่เป็นเอกภาพได้ หลังจากการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีสหกรณ์แล้ว สมาชิกได้รับองค์ความรู้ ด้าน การผลิต การแปรรูป การตลาดอย่าง เป็นระบบจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผ้าไหมไทยมาตั้งแต่ สมัยบรรพบุรุษ ตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวต่อกลุ่มชนรุ่นหลังต่อไป

ชุมชนมีสภาพพื้นที่ลาดเอียง สภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป มีปริมาณ น้ำฝนน้อย และลำห้วยลำพังชูตื้นเขิน ทำให้ไม่สามารถเก็บกักน้ำให้ประชาชนใช้ได้ตลอดทั้งปี หน้าแล้งน้ำในลำห้วยจะไหลลงแม่น้ำมูลจนหมด ส่วนหน้าฝนจะเกิดน้ำหลาก มีผลกระทบต่อการปลูกหม่อน ซึ่งมีพื้นที่ กว่า 500 ไร่ หลังจากการเปลี่ยนแปลง มีการขุดลอกแหล่งน้ำต่างๆแต่ยังไม่เพียงพอตามความต้องการทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ด้วยสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เอื้ออำนวย ในการปลูกหม่อนและภูมิปัญญาในการ เลี้ยงไหม การทอผ้าที่สืบสานต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนานทำให้ชุมชนและผลิตภัณฑ์ของชุมชน เป็นที่รู้จักและยอมรับจากภายนอก ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่นการจัดตั้งสหกรณ์ผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้านหัวสะพาน ที่มีการสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผ้า ไหมไทยมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

จากที่เคยเป็นเพียงอาชีพเสริมหรือทอใส่กันเองในครัวเรือน ปัจจุบัน กลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในกลุ่มได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ คนในชุมชนมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสูง กลุ่มผู้ประกอบการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านหัวสะพาน ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา ส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สนับสนุนโดยศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ (บุรีรัมย์) ชุมชนบ้านหัวสะพาน “ศูนย์กลางการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมการทอผ้าไหม เกษตรปลอดภัย”

2. ศึกษาภูมิปัญญาในการทอผ้าขึ้นดินแดง บ้านหัวสะพาน จังหวัดบุรีรัมย์

กระบวนการผลิตหรือทอผ้าไหม การศึกษาการทอผ้าไหมของหมู่บ้านหัวสะพานจังหวัดบุรีรัมย์ ครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษากระบวนการผลิต หรือทอผ้าไหม การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การต้มฟอก การย้อมสีไหม การสร้างลวดลายอนุรักษ์ เทคนิคกรรมวิธีในการทอ ดังนี้

2.1 การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จากการศึกษาพบว่า ในอดีตชาวบ้านจะปลูกไว้ก่อนหรือพร้อมๆ กับการเลี้ยงไหม นิยมปลูกไว้ในพื้นที่ที่ว่างของตัวเอง เช่น ตามสวน ตามไร่ หรือบริเวณข้างบ้าน การปลูกจะแบ่งเนื้อที่สำหรับการปลูกไว้พอประมาณกับจำนวนไหมที่เลี้ยง หรือการปลูกหม่อนไว้ในพื้นที่ส่วนตัวอื่นๆ ที่เหมาะสมในการปลูกหม่อน ในอดีตการปลูกหม่อนของชาวบ้านจะต้องลงมือทำเองในทุกขั้นตอนโดยจะเริ่มตั้งแต่การเตรียมพื้นที่สำหรับที่จะปลูก การเตรียมพันธุ์หม่อน สำหรับพันธุ์หม่อนที่พบและปลูกในชุมชนมีหลายสายพันธุ์ เช่น หม่อนน้อย หม่อนไผ่ หม่อนตาดำ และหม่อนสร้อย หลังจากได้พันธุ์หม่อนเรียบร้อยแล้วก็จะเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการปลูก กล่าวคือ จอบ เสียม มีด พร้า อุปกรณ์เหล่านี้ในอดีตชาวบ้านสามารถผลิตขึ้นใช้เองได้ในชุมชนในส่วนของการปลูกหม่อน ของชาวบ้านถ้าจะให้ได้ผลผลิตหรือได้ต้นหม่อนที่สมบูรณ์หลังจากการปลูกเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องมีการบำรุง รักษาต้นหม่อน ให้มีความสมบูรณ์ทนทานต่อโรคด้วยการพรวนดินใส่ปุ๋ยอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ต้นหม่อนมีความสมบูรณ์แข็งแรง

นอกจากนี้การปลูกหม่อนของชาวบ้านส่วนใหญ่จะขยายพันธุ์ต้นหม่อนด้วยตัวเอง เพื่อให้ได้ผลผลิตไว้สำหรับการเลี้ยงไหมในปีต่อๆ ไปแต่ในบางครั้งเมื่อเกิดโรคจะต้องตัดต้นทิ้ง เนื่องจากส่วนใหญ่จะไม่ทราบถึงโรค และการป้องกันรักษาต้นหม่อนด้วยการตัดต้นหม่อนที่เป็นโรคทิ้งถือว่าเป็นการแก้ปัญหาของชาวบ้าน (แสงสว่าง साโรสง. 2558 : สัมภาษณ์)

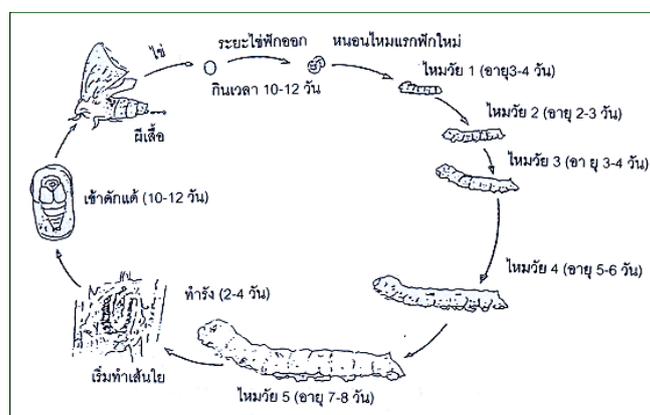
ภาพประกอบ 2 การเลี้ยงหม่อนไหม

จากนั้นก็เป็นขั้นตอนในการเลี้ยงไหม ในอดีตชาวบ้านจะลงมือทำเองในทุกขั้นตอนโดยจะเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนในการคัดเลือกพันธุ์ไหม ซึ่งส่วนใหญ่จะได้จากการเก็บแม่พันธุ์ พ่อพันธุ์ พันธุ์เมืองไว้จากการเลี้ยงครั้งที่ผ่านมา หรือการขอพันธุ์ไหมจากญาติหรือคนรู้จักที่เลี้ยงไหม โดยชาวบ้านจะคัดเลือกแม่พันธุ์-พ่อพันธุ์ ที่มีความแข็งแรง และสมบูรณ์ด้วยความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ในอดีต ขั้นตอนในการเลี้ยงไหมจะเริ่มตั้งแต่การเก็บฝักหลอก หรือรังไหม สำหรับทำพันธุ์ไว้อย่างต่อเนื่องไม่ให้เกิดระยะในการคัดเลือกพันธุ์จะใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยวิธีการจับฝักหลอกที่ละฝักขึ้นมาเขย่าดูจะมีเสียงดกแต่ตั้งอยู่ข้างใน แต่ถ้ารู้สึกหนักมือเวลาเขย่า จะเป็นตัวดักแด้ที่คัดไว้สำหรับทำพันธุ์ต่อไป เมื่อเก็บไว้ประมาณ 5-6 วัน ก็จะออกมาเป็นผีเสื้อหรือที่ชาวบ้าน เรียกกันว่า แม่ผี ซึ่งเป็นตัวเมีย ถ้ารู้สึกเบามือเวลาเขย่าจะเป็นตัวผู้โดยผู้คัดเลือกจะอาศัยทักษะความชำนาญ และประสบการณ์คัดเลือกพันธุ์ได้อย่างคล่องแคล่ว ปีตัวผู้จะมีขนาดเล็กกว่าตัวเมีย หลังจากนั้นจะนำ ตัวผู้กับตัวเมียจำนวนเท่า ๆ กันไปรวมกันไว้เพื่อให้ผสมพันธุ์กันเป็นคู่ ๆ ทิ้งไว้ 1 คืน จึงเอาตัวผู้ออก เหลือไว้เฉพาะตัวเมีย นำมารวมกันบนเศษผ้า หรือนำขามหรือชันมาครอบไว้ เพื่อไม่ให้ปีกระจัดกระจาย ในขั้นตอนนี้ชาวบ้านจะมีความเชื่อจึงมีการท่องคำกลอนเป็นภาษาท้องถิ่น เพื่อขอให้แม่ผีผสมพันธุ์ได้คุณภาพ และปริมาณตามที่ต้องการ ซึ่งเป็นความเชื่อเฉพาะบุคคล ทิ้งไว้ 1 คืน วันรุ่งขึ้นเก็บปีออกทิ้งไว้อีก ประมาณ 4-5 วัน ไข่จะฟักออกเป็นตัวหนอนเล็ก ๆ ซึ่งจะกินอาหารได้แล้ว ก็จะขอยใบหม่อนอ่อนให้เป็นฝอย ๆ โรยบาง ๆ บนตัวไหมเพื่อเป็นอาหารสำหรับตัวไหม (จำเนียรน เกรียมไธสง. 2558 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 3 จ่อ

ในช่วงนี้ตัวไหมก็จะโตขึ้นเรื่อยๆ ประมาณ 3 วัน ผิวนั่งตัวไหมจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองๆ ในช่วงนี้เองตัวไหมก็จะมีเวลาในการนอน ซึ่งจะเป็นช่วงที่ตัวไหมไม่กินใบหม่อน อีก 2-3 วัน จะเปลี่ยนเป็นนอนครั้งที่ 2 อีก 3-4 วัน ก็จะนอนครั้งที่ 3 และ 3-5 วันก็จะเป็นการนอนใหญ่ แล้วประมาณ 7-9 วัน ตัวไหมจะเริ่มชักใย ทิ้งไว้ 1 คืน รุ่งเช้าเก็บรังไหมออกจากจ่อ คัดเลือกไว้ทำพันธุ์ ส่วนที่เหลือนำออกผึ่งแดดเพื่อสาวไหมต่อไป โดยจะทำหมุนเวียนในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งกระบวนการและขั้นตอนในการเลี้ยงจะกระทำไม่ได้ถ้าไม่มีวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินการ กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่ง กระดัง เป็นภาชนะที่สานจากไม้ไผ่ ลักษณะจะเป็นวงกลมมีการยกขอบโดยรอบสูงขึ้นเพียงเล็กน้อยขนาดของกระดังมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80-100 เซนติเมตร ไร่สำหรับเลี้ยงตัวไหมเล็กๆ ที่ฟักจากไข่ใหม่ ๆ เลี้ยงด้วยใบหม่อนที่ซอยเป็นชิ้นหรือเส้นฝอยเล็ก ๆ ในการเลี้ยงไหม 1 กระดัง จะเลี้ยงไหมเพียง ประมาณ 10-20 ตัว ส่วนที่สอง จ่อ เป็นอุปกรณ์ที่ได้จากการสานไม้ไผ่ มีลักษณะคล้ายกระดัง แต่สานเป็นห้อง ๆ ห่างกันประมาณ 1-1.5 นิ้ว เรียงกันเป็นรูปวงกลม ใช้สำหรับให้ตัวไหมทำรังไหม โดยนำตัวไหมที่สุกแล้วอายุประมาณ 45 วัน ไปวางในช่องจ่อ แล้วใช้ผ้าสะอาดคลุมเพื่อให้ตัวไหมทำรัง ส่วนที่สาม ผ้าคลุมกระดัง ซึ่งใช้ผ้าที่สะอาด เนื้อผ้าสามารถปกป้องตัวไหมจากแมลง หรือสัตว์ที่จะทำเข้าไปทำลาย หรือทำร้ายตัวไหมได้ (บังอร แพงเพ็ญ, 2558 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 4 วงจรตัวไหม

2.2 การผลิตเส้นไหม

การผลิตเส้นไหม เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่จะต้องใช้ทักษะ ความชำนาญ จากการศึกษาพบว่า ในอดีตการผลิตเส้นไหมชาวบ้านจะต้องลงมือทำเองในทุกขั้นตอน การสาวไหมจะเริ่มตั้งแต่การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต ซึ่งประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง เตาสสำหรับก่อไฟ หรือจะเป็นการก่อไฟสำหรับตั้งหม้อน้ำ ส่วนที่สอง หม้อสำหรับต้มรังไหม ในอดีตชาวบ้านนิยมหม้อที่ใช้กิ่งข้าวเหนียว เพราะจะมีขอบปากบานออกรับกับพวงสาวไหมได้พอเหมาะ ส่วนที่สาม พวงสาว จะมีลักษณะเป็นรอกที่ใช้ดึงเส้นไหมออกจากหม้อโดยจะมีไม้โค้งๆ อยู่ตรงกลางโดยมีรอกแขวนไว้ ส่วนที่สี่ ไม้ง่าม ไม้ง่ามจะมีความยาวพอประมาณปลายด้านหนึ่งจะเป็นง่ามไว้สำหรับเขี่ยรังไหมในหม้อต้ม เพื่อให้เส้นไหมที่สาวยาวต่อกันตามที่ต้องการ โดยเส้นไหมจะผ่านขึ้นมายังรอก ส่วนที่ห้า ตะกร้า มีไว้สำหรับใส่เส้นไหมที่สาวได้ (จอม เสาวไรสง. 2558 : สัมภาษณ์)

สมปอง สุจิรพงศ์. (2558 : สัมภาษณ์) กล่าวไว้ว่า วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวในอดีตชาวบ้านสามารถผลิตขึ้นใช้เอง และหาได้ภายในชุมชน เมื่อได้วัสดุอุปกรณ์จนครบแล้ว ก็จะเริ่มสาวไหมโดยเริ่มจากการก่อไฟต้มน้ำให้เดือดจึงนำรังไหมลงต้มในปริมาณที่พอเหมาะกับหม้อต้ม จากนั้นจะใช้ไม้ง่ามค่อย ๆ เขี่ยรังไหมให้น้ำท่วมเสมอกัน ค่อยเอาเส้นไหมออกมาจากรังไหมโดยผ่านรอกที่หมุน ขณะที่มืออีกข้างหนึ่งคอยดึงเส้นไหม อีกข้างหนึ่งเขี่ยรังไหมจนน้ำท่วมเสมอกัน เพื่อป้องกันไม่ให้รังไหมไหลเหวี่ยงน้ำเนื่องจากจะทำให้เส้นใยติดพันกัน สาวเส้นไหมไม่ออก หรือถ้าออกก็จะทำให้มีขนาดใหญ่เกินความต้องการหรือขนาดเส้นไหมไม่เรียบเสมอกันแล้วก็ค่อยสาวไหมไปเรื่อย

โดยใส่เส้นไหมที่สาวได้ลงตะกร้า ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้สาวจะต้องใช้มือให้สัมพันธ์กัน และต้องใช้ทักษะความชำนาญ เพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นไหมที่มีความยาวเรียบเสมอกัน เส้นไหมที่สาวออกมาจะมีคุณภาพและลักษณะที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับรังไหม ลักษณะของรังไหมจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่งไหมลวง หรือไหมเลยเป็นการสาวไหมครั้งเดียวจนใยไหมหมดจากรังไหม เส้นไหมค่อนข้างใหญ่ คุณภาพปานกลาง ส่วนที่สอง ไหมลืบ คือเส้นไหมเปลือกนอก การสาวไหมลืบจะสาวเอาเฉพาะเปลือกแล้วตัดรังไหมออกพักไว้ ทำเช่นนี้จนหมดรังไหมที่จะสาวในแต่ละวัน ไหมที่ได้จะแข็งมีความมันวาวน้อย คุณภาพด้อยกว่าไหมลวง ส่วนที่สาม ไหมน้อย เป็นไหมชั้นดีหรือชั้นยอด คือการนำรังไหมที่พักไว้จากการสาวไหมลืบมาสาวอีกครั้ง จะได้ไหมเส้นเล็กสวยสม่ำเสมอมีความมันวาวมากกว่าไหมอื่นๆ ส่วนที่สี่ ไหมขี้กะเพย เป็นไหมชั้นในสุดรวมทั้งเปลือกที่หุ้มดักแด้ไว้ เส้นไหมที่ได้เต็มไปด้วยเปลือกดักแด้ เป็นปุมเป็นปมอยู่มากมาย

เรียกว่า ขี้ไหม บางคนจึงไม่สาวเอาไหมชั้นนี้ เพราะทำยากและเสียเวลา ในการแกะหรือเขี่ยขี้ไหม

ชาวบ้านจะสาวเพื่อนำไปทอใช้เอง เพราะไหมที่ได้จะไม่สวย การสาวไหมจะต้องหมั่นเติมน้ำเย็นลงไปเป็นระยะเพื่อให้ น้ำที่ต้มรังไหมไม่เดือด หรือ ร้อนจนเกินไป เส้นไหมที่สาวออกมาได้ในช่วงนี้จะนำมาจัดเป็นกลุ่ม หรือใจ เพื่อสะดวกในการนำไปฟอกต่อไป และเมื่อได้ใจไหมแล้วจะนำเอาเส้นใยไหมนั้นมาใส่ในกงเพื่อกวักไหมงทำด้วยปลายไม้ไผ่สีอันมีเชือกรั้งเหนียวเข้าหากัน มีรูตรงกลาง แล้วใช้ไม้อีกอันหนึ่งที่เรียกว่า อัก ซึ่งเป็นไม้กลมๆ สองอันมีรูตรงกลาง มีไม้พาดหมุนได้ใช้ไม้อีกมาสาวไหมออกจากกง เมื่อเข็นเส้นไหมจนได้ขนาดของเส้นไหมตามที่ต้องการแล้วนั้น เส้นไหมจะมีความแน่นจากนั้นจึงนำไปไหมมาทำ

ภาพประกอบ 5 รังไหม

2.3 การต้มรังไหม และการสาวไหม

ภาพประกอบ 6 การต้มรังไหม สาวไหม

รัชดาภรณ์ เรืองรัมย์ (2558 : สัมภาษณ์) กล่าวว่าไว้ว่า รังไหมต้องมีการคัดคุณภาพ เพื่อแยกส่วนที่เป็นรังดีและรังเสียออกจากกัน เพื่อแยกสาวเส้นไหมจากรังดี และรังเสีย

2.3.1 การต้มรังไหม เตรียมน้ำต้มสาวที่สะอาด มีสภาพความเป็นกรดเป็นด่างเท่ากับ 6.8-7.5 ต้มน้ำระดับอุณหภูมิ 85-90 องศาเซลเซียส ใส่รังไหมลงในหม้อต้มสาว จำนวนรังไหมที่ใส่ลงในหม้อต้มสาวครั้งแรกจะขึ้นอยู่กับขนาดเส้นไหมที่ต้องการผลิต โดยทั่วไปการสาวไหมน้อยจากพันธุ์ไทยพื้นบ้านเท่ากับ 130รังโดยประมาณ ส่วนไหมพันธุ์ไทยลูกผสมเท่ากับ 110 รังโดยประมาณ ทั้งนี้ผู้สาวไหมจะต้องพยายามรักษาจำนวนรังไหมในการสาวให้อยู่ในระดับที่เท่ากับการเริ่ม ด้วยการทยอยเติมรังเพิ่มเมื่อมีรังที่สาวหมดไป

2.3.2 การสาวไหม การดึงเส้นจากรังไหมที่อยู่ในหม้อต้มสาวให้ดึงด้วยแรงอย่างสม่ำเสมออาจจะดึงลงกระบุง ดึงเข้าอึก หรือดึงเข้าแหล่งก็ได้ ในขณะที่ทำการสาวให้รักษาระดับอุณหภูมิที่ 60 องศาเซลเซียส และการสาวเส้นไหม แบ่งการสาวออกเป็น 3 ชนิด คือ

1. การสาวไหมเปลือกกุ้ง หมายถึง การสาวเส้นจากเปลือกกุ้งชั้นนอก ใช้ไหมไฟลักษณะแบน ขนาดกว้างประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร หรือที่เรียกว่าไม้คืบ ใช้ไม้คืบคั้นรังไหมในหม้อสาวเพื่อหาเงื่อนเส้นไหมดึงขึ้นมาจากหม้อสาว มีเส้นขนาดใหญ่และหยาบ ซึ่งจะมีปริมาณประมาณ 15 -20 เปอร์เซ็นต์ เรียกว่า เส้นไหมเปลือก หรือไหมหีบ หรือไหมสาม ขนาดเส้นไหม ตั้งแต่ 300-500 ดีเนียร์

2. นำรังไหมที่ทำการหีบแล้วมาใส่ลงในหม้อสาวแล้ว ใช้ไหมไฟลักษณะแบนขนาดกว้างประมาณ 5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร หรือที่เรียกว่าไม้คืบ ใช้ไม้คืบคั้นรังไหมในหม้อสาวเพื่อหาเงื่อนเส้นไหมดึงขึ้นมาจากหม้อสาวผ่านไปที่ยางสาว คล้องพันกับลูกรอก จากนั้นก็พันเกลียวเส้นไหมเพื่อรวมเส้นไหมที่ออกมาจากหลายๆที่เราได้ใส่ลงในหม้อช่วงแรกของการเริ่มสาวเข้าด้วยกันให้เป็นเส้นเดียว จากนั้นก็ทำการดึงเส้นไหมออกจากรังไหมหรือที่เรียกว่าสาวไหม ซึ่งอาจจะใช้วิธีดึงสาวลงในกระบุงหรือสาวม้วนเข้าอีกหรือเหล่งโดยตรง ในขณะที่กำลังสาวให้สังเกตดูรังไหม หากเห็นว่ามีรังไหมบางส่วนที่สาวเปลือกกุ้งหมดแล้วก็ให้ทำการเติมรังไหมลงในหม้อต้มสาวทดแทนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรักษาปริมาณรังไหมให้คงที่ตลอดเวลาของการสาวไหม ซึ่งจะทำให้สามารถควบคุมขนาดของเส้นไหมได้ระดับหนึ่ง คือ ขนาดประมาณ 150 / 200 ดีเนียร์ เรียกเส้นไหมที่สาวได้ว่า ไหมหนึ่งหรือไหมน้อย

3. การสาวไหมที่มีการสาวติดต่อกันทั้งเปลือกกุ้งชั้นนอกและเปลือกกุ้งชั้นใน และจะต้องมีการเติมรังไหมลงในหม้อต้มสาวอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เส้นไหมที่ได้ออกมามีการปะปนกันของเปลือกกุ้งชั้นนอกและชั้นใน ลักษณะเส้นไหมค่อนข้างหยาบและมีขนาดใหญ่กว่าไหมหนึ่ง เรียกว่า ไหมสองหรือสาวไหมรวมหรือไหมเลย ขนาดตั้งแต่ 250-350 ดีเนียร์

2.3 การต้มฟอกไหมดิบ

ภาพประกอบ 7 การทำใจไหม

ภาพประกอบ 8 ไหมดิบ

การต้มฟอกไหมดิบที่ผ่านการตีเกลียวแล้วเส้นไหมยังคงเป็นสีเหลืองทอง และต้องนำมาฟอกให้นิ่มและเป็นสีขาว หรือสีเหลืองอ่อนๆ วิธีฟอกนั้นชาวบ้านจะต้มกับน้ำด่างและสบู่โดยใช้วัตถุดิบที่อยู่ใกล้ตัวที่เป็นวัชพืชรูปร่าง เช่น กาบกล้วย ใบกล้วย ฝัก หรือใบเพกา เป็นต้น นำมาตากให้แห้งแล้วเผาไฟให้เป็นขี้เถ้า นำขี้เถ้าขึ้นไปแช่น้ำทิ้งไว้ให้นอนกันแล้วรินออก กรองเศษตะกอนออก จากนั้นก็จะได้น้ำด่างที่พร้อมจะนำไปฟอกแต่ปัจจุบันได้มีการใช้ด่างสำเร็จรูปที่อยู่ในรูปผง เพื่อความสะดวกยิ่งขึ้นโดยนำมาผสมน้ำก็สามารถ

นำไปต้มได้เลย การผลิต 1 หูก จะใช้เส้นไหมน้อยจำนวน 2 กิโลกรัม ไหม 1 กิโลกรัม ใช้ต่าง 1 ซอง และสปูชันไลต์ จำนวน 1 ก้อน โดยมีขั้นตอนดังนี้

2.3.1 นำสปูมาหั่นฝอย หลังจากนั้น นำต่างผสมกับน้ำและนำไปต้มที่ได้ความร้อนประมาณ 90 องศาเซนเซียส นำสปูที่ได้หั่นฝอยแล้วลงไปกวนโดย กวนไปเรื่อยๆจนสปูและต่างเข้ากันดี พอน้ำใกล้เดือด

2.3.2 นำเส้นไหมลงไปต้ม และกลับเส้นไหมไป – มาเรื่อยๆ ประมาณ 1 -2 ชั่วโมง โดยให้ความร้อนสม่ำเสมอไหมก็จะสุก วิธีสังเกตว่าไหมสุกแล้วหรือยังให้ใช้มือจับดู ถ้าเส้นไหมผิดและเสียดสีกันจนมีเสียงดัง จนมีเสียงดังแสดงว่าเส้นไหมสุกแล้ว ให้ยกเส้นไหมขึ้นจากหม้อแขวนไว้ก่อน เพื่อให้ให้น้ำหยดออกให้หมด

2.3.3 นำน้ำเปล่าไปต้มใหม่อีกหม้อจนเดือด หลังจากนั้นนำไหมที่สุกแล้วลงไปต้มใหม่อีกครั้ง เพื่อล้างต่างและสปูออกจนหมด แล้วยกไหมขึ้นแขวนไว้อีกครั้งแล้วทำการกระตุกเส้นไหมเพื่อให้เส้นไหมตึงและไม่ติดกัน หลังจากนั้นให้นำไปล้างในน้ำเย็นประมาณ 3 ครั้ง โดย ล้างครั้งละปอย จนสปูและต่างออกจนหมดแน่นอนแล้ว ยกไหมขึ้นแขวนผึ่งแดดหรือลมก็ได้โดยทำการกระตุกเส้นไหมไปเรื่อยๆ จนเส้นไหมแห้ง

2.3.4 คัดเส้นไหม เพื่อที่จะนำไปทำไหมพุง และไหมยีนต่อไป ไหมพุงจะใช้เส้นไหมเส้นเล็ก จะใช้เส้นไหมเส้นใหญ่กว่า (กนกศรี ขารสระ. 2558 : สัมภาษณ์)

2.4 การย้อมสี

การย้อมสีเป็นการนำเส้นไหมที่มัดลายแล้วไปย้อม เพื่อให้สีติดเฉพาะที่ยังไม่ได้มัด โดยต้มน้ำให้ได้ความร้อนประมาณ 90 องศาเซลเซียส เอาน้ำอุ่นใส่ในกะละมังแล้วนำสี และผงมันลงไปผสมกับน้ำอุ่น คุณสมบัติของผงมัน คือจะทำให้สีวิ่งไปตามเส้นไหมได้ดีช่วยให้ไหมมีเงางาม และทำให้เส้นไหมไม่ติดกันช่วยให้ออกได้ง่าย ผงมันของละ 5 บาท โดย 1 หูก ใช้ 1 ซอง หลังจากนั้นนำเส้นไหมที่จะย้อมมาคลุกกับสีที่ผสมแล้วในกะละมังเมื่อน้ำใกล้เดือดนำเส้นไหมที่คลุกสีแล้วลงไปต้ม ทำการกลับเส้นไหมบ่อยๆ เพื่อให้สีเข้าเส้นไหมได้สม่ำเสมอ ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง และสังเกตดูว่าน้ำที่ย้อมนั้นใสแสดงว่าสีเข้าไหมดีแล้ว ยกเส้นไหมขึ้นล้างน้ำให้สะอาด ประมาณ 3-4 ครั้ง จนน้ำล้างใส ยกเส้นไหมขึ้นผึ่งลมหรือแดดจนแห้ง แล้วจึงแกะเชือกที่มัดหม้อออกก็จะได้เป็นลายที่ต้องการ การย้อมสี สีจะติดเฉพาะที่ยังไม่ได้มัดเมื่อย้อมแล้วอาจจะต้องนำมามัดย้อมอีกครั้งแล้วแต่ความยากง่ายของลาย การใช้สีจากธรรมชาติแม้จะยุ่งยากในการหาวัตถุดิบ สีไม่สดใส แต่คงทน และมีราคาสูงกว่าไหมที่ย้อมด้วยสีวิทยาศาสตร์สีจากธรรมชาติได้จากไม้ชนิดต่างๆ ดังนี้

สีแดง ได้จาก ลูกยอ ลูกคำแสด รังของครั่ง

สีเหลือง ได้จาก แก่นแข แก่นขนุน หัวขมิ้น กรรณิการ์ เปลือกไม้นมแมว

สีเขียว ได้จากใบหูกวาง เปลือกมะहुต เปลือกสมอ

สีม่วงอ่อน ได้จากลูกหว่า มะนาวโห่

สีชมพู ได้จากต้นฝาง ต้นมหากาฬ

สีส้ม ได้จากเปลือกและรากยอ

สีดำ ได้จาก มะเกลือ

สีน้ำตาลแก่ ได้จาก เปลือกไม้โกงกาง

สีโอวัลติน ได้จาก เปลือกมะพร้าว (สงวน มีโชค. 2558: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 9 ไหมที่ย้อมสี

2.5 การมัดหมี่ หรือการมัดลาย (การสร้างลวดลาย)

การมัดหมี่ เป็นการทาลวดลายของผืนผ้า โดยการใช้วัสดุกันน้ำมัดกลุ่มเส้นฝ้ายเป็นลวดลายตามต้องการ ก่อนนำฝ้ายย้อมน้ำสี เมื่อแก้วสตุกันน้ำออกจึงเกิดสีแตกต่างกัน ถ้าต้องการเพียง 2 สี จะแก้วสตุมัดฝ้ายเพียงครั้งเดียว หากต้องการหลายสีจะมีการแก้วสตุหลายครั้ง

บุญมี ติมรัมย์ (2558: สัมภาษณ์) กล่าวว่า ก่อนมัดหมี่ ต้องคั้นหมี่ก่อน โดยการนำเส้นฝ้ายพันรอบหลักหมี่ 1 คู่ นับจำนวนเส้นฝ้ายให้สัมพันธ์กับลายหมี่ที่จะมัด จากนั้นจึงทำการมัดหมี่กลุ่มเส้นฝ้ายในหลักหมี่ ตามลวดลายหมี่ที่ต้องการ เมื่อถอดฝ้ายมัดหมี่ออกจากหลักหมี่ นำไปย้อมสี บิดให้หมาดแล้วจึงแก้วปอมมัดหมี่ออก ทำให้เกิดลวดลายตรงที่แก้วปอมออก นำฝ้ายที่แก้วปอมแล้วนี้ไปพันรอบหลอดไม้ไผ่เรียกว่า การปั่นหลอด ร้อยหลอดฝ้ายตามลำดับก่อน-หลัง เก็บไว้อย่างดีระวังไม่ให้ถูกรบกวนจนเชือกร้อยขาด ฝ้ายมัดหมี่ในหลอดฝ้ายใช้เป็นเส้นพุ่งในการทอ

ซึ่งเส้นฝ้ายมีโฆษณาโดยธรรมชาติ ก่อนนำมาใช้ต้องชุบน้ำให้เปียกทั่วอุณหภูมิของเส้นฝ้าย โดยชุบน้ำแล้วทุบด้วยท่อนไม้ผิวเรียบ เรียกว่า การฆ่าฝ้าย ก่อนจะชุบฝ้ายหมาดน้ำในน้ำแป้งและตากให้แห้ง คล่องฝ้ายใส่กงแล้วถ่ายเส้นฝ้ายไปพันรอบอักษ ตั้งอักษถ่ายเส้นฝ้ายพันรอบหลักหมี่ ซึ่งมีความกว้างสัมพันธ์กับความกว้างของพื้ที่ใช้ทอผ้า นับจำนวนเส้นฝ้ายให้เป็นหมวดหมู่ แต่ละหมี่มีจำนวนเส้นฝ้ายสัมพันธ์กับลายหมี่ มัดหมวดหมู่ฝ้ายด้วยเชือกฟาง

การมัดหมี่ คือการนำเส้นไหมที่ฟอกขาวและนุ่มดีแล้วไปใส่หงหรือระวิงแล้ววกใส่อักษ หลังจกนั้นเอาไปโยกกับโองโยก เมื่อได้ตามคิดต้องการแล้ว เอามาใส่ในโองมัด(หลักหมี่) ซึ่งมีลักษณะเป็นไม้ 2 ท่อน ตั้งตรงกันข้าม ห่างกันเท่ากับหน้าผ้าที่จะทอพันไหมไปรอบหลักหมี่ ตามจำนวนที่ต้องการ แล้วจึงนำเชือกฟางมามัดเป็นตอนหรือทำตามลวดลายที่ประดิษฐ์หรือออกแบบไว้จะใช้เชือกกล้วยหรือเชือกฟางก็ได้ ทั้งนี้เพื่อกันไม่ให้ซึมเข้าไปในเส้นไหมขณะที่ย้อม ถ้าต้องการสีอะไรก็นำไปย้อมก่อนค่อยนำมามัดลายก็ได้ ขั้นตอนนี้เองที่เรียกว่า มัดหมี่

การมัดหมี่ดินแดง เป็นการมัดหมี่เพื่อย้อมที่หัวขิ้นและตีนขิ้นเป็นสีแดงส่วนตรงกลางจะเป็นสีพื้นอื่นที่เป็นลวดลายต่างๆ การมัดหมี่ดินแดงจะมีขั้นตอนยุ่งยากมากแต่เนื่องจากเป็นศิลปะที่ทำตกทอดกันมาแต่ในอดีตจึงมีการนำมาปรับปรุงนำมาใช้ในโอกาสงานประเพณีต่างๆทำให้เกิดความนิยมขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 10 วิธีการ การมัดหมี่

ภาพประกอบ 11 การมัดหมี่ที่เสร็จสมบูรณ์

การมัดหมี่มีกรรมวิธีการทอผ้าที่ใช้เทคนิคการมัดและการย้อม เริ่มจากนำเส้นด้ายหรือไหมมา ย้อมสีแล้วมัดบริเวณที่ต้องการเก็บไว้ เมื่อนำไป ย้อมสีอื่นจะได้ไม่ติดสี เพียงซึมเข้ามาบางส่วน โดยย้อม เรียงลำดับจากสีอ่อนไปหาสีเข้มจนครบ ตามลวดลายที่กำหนด หลังจากนั้นจึงนำด้าย กรอเข้าหลอดตามลำดับ แล้วนำไปทอจะเกิดลวดลายบนผืนผ้าที่มีลักษณะคล้ายคลื่นเลื่อนไหล ล้ำ อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของมัดหมี่ การทอผ้า ชนิดนี้จึงต้องอาศัยความชำนาญในการมัดย้อมและทอเป็นอย่างมาก ผ้ามัดหมี่มีอยู่หลายชนิด ได้แก่ มัดหมี่เส้นพุ่ง มัดหมี่เส้นยืน มัดหมี่เส้นพุ่งและเส้นยืน และการออกแบบลวดลาย หรือการให้สีสันที่สวยงาม สดุดตา เป็นขั้นตอนที่มีความประณีตทำให้สีใกล้เคียงกับลายที่ได้ออกแบบไว้

2.6 การฟอกย้อม

จิราพร สุจิรพงศ์ (2558 : สัมภาษณ์) กล่าวว่า การฟอกย้อมเส้นไหม เป็นภูมิปัญญาพื้นถิ่น ที่ได้จากการสืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยผ่านการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น จากการศึกษาพบว่า การฟอกย้อมเส้นไหมในอดีตชาวบ้านจะลงมือทำเองในทุกขั้นตอนโดยเริ่มตั้งแต่การนำเส้นไหมที่ได้จากใยไหมซึ่งจะมีทั้งสีเหลืองอ่อน และสีเหลืองเข้มไม่สม่ำเสมอ จึงต้องนำเส้นไหมไปฟอก เพื่อให้ได้เส้นไหมมีสีขาวก่อนนำไปย้อมสี อย่างไรก็ตามในการฟอกย้อมเส้นไหมจำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ซึ่งในอดีตชาวบ้านสามารถผลิตขึ้นใช้ได้ในท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง หม้อ ในอดีตจะใช้หม้อดิน ขนาดที่เหมาะสมกับปริมาณของเส้นไหม ส่วนที่สอง เตาไฟ ในอดีตเป็นเตาดินที่ขุดลึกลงไปในดินโดยประมาณใช้ฟืนก่อไฟ ส่วนที่สาม น้ำด่าง ในอดีตใช้ด่างที่เป็นธรรมชาติ ส่วนที่สี่ หวาย ห่วงสำหรับใส่ไหม เพื่อไม่ให้เส้นไหมพันกัน จากนั้นเมื่อเตรียมวัสดุอุปกรณ์ได้ครบแล้ว ก็จะเริ่มฟอกเส้นไหม โดยจะเริ่มตั้งแต่การนำเอาเส้นใยไหมไปต้มแล้วนำขึ้นมาซักน้ำสะอาดนำไปผึ่งให้แห้งก็เสร็จขั้นตอนการฟอกไหม

ภาพประกอบ 12 การฟอกย้อมด้วยสีธรรมชาติ

จากนั้นนำใจไหมที่แช่น้ำอยู่ยกขึ้นมาบิดน้ำออกให้หมดแล้วนำลงต้มแช่ในน้ำต่างโดยแช่ไว้ปริมาณ 5-10 นาที น้ำต่างจะช่วยละลายสีไหมที่ติดตามเส้นไหมที่เป็นปมปมให้หายไป จากนั้นนำเส้นไหมไปแช่ในน้ำเย็นแล้วล้างให้สะอาด บิดให้แห้ง ก่อนนำไปตากต้องตั้งใจไหมให้ตั้งโดยการใช้มือแยกใจไหมไม่ให้ยุ่งพันกัน แล้วกระตุกมือทั้งสองข้างออกจากกันเพื่อให้เส้นไหมตึงหมุนกลับวงใจไหมซึ่ง ระหว่างมือ หมุนไปรอบ ๆ เพื่อไม่ให้เส้นไหมยับหรือพันกัน แล้วนำไปตากให้แห้งซึ่งต้องให้เส้นไหมแห้งสนิท ถ้าหากเส้นไหมไม่แห้งสนิทจะทำให้เส้นไหมสีไม่เรียบ และเส้นไหมมีกลิ่นเกิดขึ้นได้ หลังจากการฟอกเสร็จแล้วก็จะเริ่มกระบวนการย้อมสีเส้นไหม การย้อมสีเส้นไหม เป็นอีกขั้นตอนหนึ่งที่จะต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญ พร้อมทั้งประสบการณ์ เพื่อให้ได้สีของเส้นไหมมีความทนต่อทุกสภาพ สีเรียบสม่ำเสมอ การผสมสีและย้อมสีให้ได้สีตามที่ต้องการ ในอดีตนั้นชาวบ้านจะนำเอาพืชพันธุ์ไม้จากธรรมชาติมาใช้ในการย้อมสี ขั้นตอนดังกล่าวจะต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ สำหรับวัสดุอุปกรณ์และขั้นตอนในการย้อมสีเส้นไหมยังเป็นแบบดั้งเดิม ประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง หม้ออะลูมิเนียมขนาดที่เหมาะสมกับปริมาณเส้นไหมที่ทำการ ส่วนที่สอง เตาไฟพร้อมถ่านหรือฟืน ส่วนที่สาม สีย้อมไหม (สมร สุริกร. 2558 : สัมภาษณ์)

2.7 เอกลักษณะลวดลาย

เอกลักษณะลวดลายผ้าไหม วัฒนธรรมการทอผ้าไหมซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าที่ ส่ง สม สืบทอดจากบรรพบุรุษ เป็นผลผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติ โดยรูปแบบเอกลักษณะของการทอส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง ประเพณี ค่านิยม ทัศน อัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชนเปลี่ยนผ่านสู่การยอมรับทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็น ถึงความสัมพันธ์ทางสังคมกับการดำเนินวิถีชีวิตในแต่ละยุค จากนั้นได้มีการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบการทอจาก ลวดลายที่เรียบง่ายสู่รูปแบบที่ซับซ้อน วิจิตร บรรจง ประณีต งดงามตามลำดับ (เปียน ศรีสมศักดิ์. 2558 : สัมภาษณ์)

เทคนิคกรรมวิธีในการทอ

เทคนิคกรรมวิธีในการทอ รายละเอียดดังนี้

2.7.1 การกรอไหม จะทำหลังจากการย้อมสีเส้นไหมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก่อนทอ ผ้าไหมจะต้องนำเส้นไหมมากรอ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง หลา มีลักษณะคล้ายกงล้อ มีส่วนที่ยื่นออกมาสำหรับหมุนปั่นเส้นไหม ส่วนที่สอง หลอดพันไหม ในอดีตทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ ที่ตัดเป็น

ปล้องความยาว และขนาดตามปริมาณเส้นไหมที่จะพัน ส่วนที่สาม ชั้นน้ำ ใช้สำหรับใส่น้ำเตรียมไว้ใช้ในการปั่นไหม ส่วนที่สี่ อักไหม คือไม้กลมๆ คล้ายกระบอกรมมีรูเล็กๆ ตรงกลางทั้งสองด้าน ส่วนที่ห้า ขาตั้งสำหรับเป็นขาตั้งสำหรับสอดอัก

ภาพประกอบ 13 อัก

2.7.2 การมัดหมี่การมัดหมี่ในอดีตชาวบ้านจะต้องลงมือทำเองทุกขั้นตอนจะเริ่มตั้งแต่การการมัดเส้นไหมเป็นเส้น ๆ ตามลวดลายที่จะผลิต หรือต้องการ ในอดีตการมัดหมี่ลวดลายที่มัดได้ จะเกิดจากการจินตนาการจากธรรมชาติ วิธีการดำรงชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชน วัสดุที่ใช้ก็จะได้จากธรรมชาติซึ่งสามารถหาได้ในท้องถิ่น เช่น ใบกล้วย ทำเป็นเชือกจะมีความเหนียว จากนั้นนำใบกล้วยมาฉีกเป็นเส้น ๆ เสร็จแล้วนำไปตากแดดให้แห้ง ก่อนจะนำไปแช่น้ำให้นิ่มจึงจะนำมามัดเส้นไหม เพื่อให้เส้นเชือกมีความเหนียวไม่ขาดง่าย ๆ

2.7.3 การเตรียมเส้นไหมก่อนทอ แบ่งออกเป็น 2 วิธี กล่าวคือ วิธีที่หนึ่ง การเตรียมเส้นยืนจะเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนที่การลงแป้ง โดยการนำเส้นไหมที่ฟอกขาว และย้อมสีแล้วนำมาซุบแป้ง บิดให้แห้งแล้วนำไปตากแดด เพื่อให้เส้นไหมมีผิวเรียบ ขั้นตอนที่สอง การกรอไหมเข้าหลอด เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากการลงแป้ง โดยการนำเอาเส้นไหมที่ลงแป้งและตากแห้งแล้วไปกรอเข้าหลอดโดยใช้หลอดละ 1 ใจ ขั้นตอนที่สาม การตีเกลียว เส้นไหมที่ไม่ได้ตีเกลียวจะใช้ทอไม่ได้ ขั้นตอนี่สี่ การควบเส้น โดยมากมักจะควบอย่างน้อย 2 เส้น เพื่อให้ได้เส้นไหมที่หนาพอสมควร ขั้นตอนที่ยี่ห้า การเดินไหม ซึ่งในขั้นตอนนี้จะต้องใช้เครื่องเดินไหมที่มีราวสำหรับบรรจุหลอดเส้นไหม และแคร่สำหรับเดินไหม ซึ่งราวและแคร่จะมีขนาดใหญ่สามารถบรรจุหลอดไหมได้ในจำนวนมาก และเมื่อเดินไหมเสร็จแล้วนั้นจะต้องปลดเส้นยืนออกมาจากแคร่ ขมวดให้เป็นลูกโซ่เพื่อกันมิให้เส้นไหมยุ่ง พันกัน ขั้นตอนที่ยี่หก การร้อยพันหวี คือการนำเอาเส้นไหมที่ปลดออกมาจากแคร่และขมวดไว้เป็นลูกโซ่มาแล้ว ให้เอาปลายไหมของเส้นยืนสอดเข้าไปในอุปกรณ์ที่เตรียมไว้สำหรับดึงเส้นไหมแล้วจึงร้อยเส้นยืนเข้าพันหวี ซึ่งมีจำนวนที่ทำการคำนวณขนาด และลวดลายแล้ว โดยผูกปลายเข้ากับแกนหรือหัวม้วน ขั้นตอนที่ยี่เจ็ด การหวี คือการแผ่เส้นไหมให้กระจายออกเป็นแผ่นเรียบ ๆ สม่าเสมอกันแล้วม้วนเก็บเข้าแกนหรือหัวม้วน เพื่อตั้งบนกี่ทอต่อไป และขั้นตอนที่แปด การเก็บตะกอก ตะกอกที่ใช้ในการทอผ้าไหมเส้นยืนแต่ละเส้นจะคล้องไว้ด้วยห่วงเส้นไหม 2 อัน อันหนึ่ง คืออันบนใช้สำหรับดึงเส้นยืนขึ้น ส่วนอันล่างใช้ดึงเส้นยืนลง การทอผ้าลายต่าง ๆ นั้นขึ้นอยู่กับวิธีการเก็บตะกอกในจำนวนตะกอกจะทำให้เกิดลวดลายและลายละเอียดบนผืนผ้าที่ทอได้ วิธีที่สอง การเตรียมเส้นพุ่ง คือ การเตรียมเส้นไหมที่ผ่านการฟอก การย้อมสีเส้นไหม การมัดหมี่และการย้อมสีครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 ตามที่ต้องการแล้ว จึงนำมาทอใส่อักและกรอใส่หลอดไหมพุ่งเพื่อไม่ให้ไหมขาดและยุ่งพันกัน จึงร้อยหลอดที่กรอ

ลงในเชือกเรียงตามลำดับแล้วนำหลอดใหม่ที่ย่อยมาเรียงเข้ากระสวยเพื่อเตรียมการทอผ้าต่อไป

2.7.4 เทคนิคกรรมวิธีในการทอ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการทอผ้าไหมหลังจากมัดหมี่ และกรอเส้นพุ่งใส่หลอดและเข้ากระสวยเรียบร้อยแล้วโดยมีเส้นยืนและกึ่ง ในอดีตนั้นชาวบ้านนิยมใช้กึ่งที่ทอมือซึ่ง ต้องใช้มือพุ่งกระสวยที่จะต้องเปลี่ยนเส้นไหมตามลวดลายที่ต้องการ ซึ่งผู้ทอผ้าไหมจะต้องฝึกฝนให้เกิดทักษะ ความชำนาญ เนื่องจากการทอผ้าไหมจะใช้มือ และทำให้มีความสัมพันธ์กัน โดยใช้เท้าเหยียบเพื่อไม่ให้สลับ ขึ้น-ลง เพื่อให้มีช่องว่างตรงกลางกว้างหรือแคบ ส่วนมือนั้นจะต้องจับฟืม หรือ ฟันหวีให้อ้าออก เพื่อให้ กระสวยได้พุ่งผ่านไปเมื่อกระสวยผ่านไปแล้วมือที่ฟืมหรือฟันหวีจะต้องกระแทกเข้าหาตัวเองเพื่อให้เส้นไหม แน่นดีและผู้ทอจะต้องใช้แรงให้มีความสม่ำเสมอเพื่อให้เนื้อผ้าที่ได้มีความเรียบและสม่ำเสมอ (สุทธิดา ทองโท. 2558 : สัมภาษณ์)

จอม เสาโรสง. (2558 : สัมภาษณ์) กล่าวไว้ว่า ยังต้องอาศัยทักษะความ ขำนาญเป็นพิเศษของผู้ทอเป็นอย่างมากจึงจะได้ผ้าที่มีลวดลายดี ในส่วนของการทอผ้ามัดหมี่ชนิดทอด้วยเส้น พุ่ง ซึ่งย่อมเป็นลวดลายตามต้องการและเส้นยืนที่ย่อมเป็นสี่เหลี่ยม เวลาทอต้องนำไปทอตามลำดับระวางมิให้ สลับกัน แม้ว่าจะมีการนำเทคนิคการผลิตที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในบางขั้นตอน แต่การผลิตผ้าไหมของไทยก็ยังคง ต้องใช้แรงงานฝีมือเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะขั้นตอนการทอ ซึ่งเป็นการทอด้วยมือจากการใช้เส้นพุ่งที่สาว ด้วยมือนี้เองทำให้ผ้าไหมของชุมชนดังกล่าวมีเอกลักษณ์สวยงามเป็นพิเศษแตกต่างจากผ้าไหมซึ่งทอด้วย เครื่องจักรและเป็นข้อได้เปรียบในการแข่งขัน จึงกล่าวได้ว่าการทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุดในโลก งานหนึ่ง กระบวนการดังกล่าวประกอบไปด้วย ส่วนที่หนึ่ง การสืบเส้นด้ายยืนเข้ากับแกนม้วนด้ายยืน และ ร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้าในตะกอกแต่ละชุดและฟันหวีดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีก ด้านหนึ่งปรับความตึงหย่อนให้ได้พอเหมาะ กรอด้ายเข้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง ส่วนที่สอง การกระทบ ฟันหวี (ฟืม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบฟันหวีเพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกันได้นเนื้อผ้าที่แน่นหนา ส่วนที่สาม การเก็บหรือม้วนผ้า เมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะม้วนเก็บใน แกนม้วนผ้า โดยพ่อนแกน ด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ ส่วนที่สี่ การทอผ้าพื้น เป็นการใช้หลักการทอ ผ้าเบื้องต้น ที่นำเอาด้ายเส้นยืนและด้ายเส้นพุ่งมาขัดกัน เพื่อให้เกิดเป็นผืนผ้า โดยด้ายเส้นพุ่ง และเส้นยืน อาจเป็นด้ายสีเดียวกัน หรือต่างสีกัน หรือนำเอาเส้นด้ายที่เป็นดินเงินหรือดินทองมาทอควบด้าย เพื่อให้ผ้ามี ความมันระยับ สวยงามยิ่งขึ้น

2.7.4 เครื่องมือที่ใช้ในการผลิต

เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตหรือทอผ้าไหม พบว่า ในอดีตเครื่องมือส่วนใหญ่ ใช้วัสดุอุปกรณ์ในการผลิตจากธรรมชาติ และหาได้ภายในชุมชน และชาวบ้านสามารถผลิตใช้เองได้ โดยใช้ ภูมิปัญญาพื้นถิ่น ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่ง กี่หรือหูก เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการ จัดเส้นด้ายให้เป็นระเบียบ ส่วนที่สาม ไม้ค้ำ ไม้ที่ใช้สอดด้ายยืนไว้ ส่วนที่สี่ ไม้หาบหูก ส่วนที่ห้า ไม้ดาบ หรือหลาบ ส่วนที่หก ไม้แป้นกึ่ง ส่วนที่เจ็ด เชือกเขา ใช้ดึงเข้ากับไม้หาบหูกให้ตึง ส่วนที่แปด เขา หรือ ตะกอก ส่วนที่เก้า กระสวย ส่วนที่สิบ ฟันหวี หรือฟืม ส่วนที่สิบเอ็ด แกนม้วนผ้า (เทียม สายพราว 2558 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 14 กี่หรือหูก

3. แนวทางในการประดิษฐ์ทำพอนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นในการออกแบบทำพอนแบบพื้นบ้านอีสานใต้ โดยเลียนแบบจากลวดลายของผ้าซิ่นตีนแดงซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงชนรุ่นหลัง การแสดงที่ถือถือว่าเป็นท่าหลักของชุดการแสดงอีสานใต้ คือชุดการแสดงกันตรึม ซึ่งเป็นชุดการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ และมีอัตลักษณ์ประจำพื้นถิ่น

ซึ่งในชุดการแสดงกันตรึม เป็นดนตรีที่ใช้ประกอบการเข้าทรงเพื่อรักษาโรค เรียกว่าเพลง “อาร์ักษ์” และเป็นเพียงการร้อง ไม่มีการรำประกอบ นิยมเล่นในพิธีแต่งงาน เรียกเพลง “กล่อมหอ” ต่อมา มีการแสดงประกอบการบรรเลงชุดแรกคือชุดกระโنبิงตอง และการแสดงชุดศิลปาชีพ ระบายศรีผไทสมันต์ ซึ่งเป็นชุดการแสดงชุดแรกที่มีการนำเพลงกันตรึมหลาย ๆ เพลงมาเชื่อมโยง ประกอบทำรำที่แสดงให้เห็นกระบวนการทอผ้าไหม

แก่นจันทร์ นามวัฒน์. (2558 : สัมภาษณ์) กล่าวไว้ว่า เพลงกันตรึมต้องประกอบด้วยท่ารำ รวมเรียกว่าเรียมกันตรึม เป็นท่าพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์ สมัยยังไม่เกษียณยังไม่มีการกันตรึมและวงอื่นไม่สามารถรวมตัวเป็นวงกันตรึมได้ แต่ก่อนคณะครูโรงเรียนเมืองสุรินทร์ มีการฝึกเพื่อนำไปแสดงในงานต่าง ๆ ของจังหวัด รวม 10 คู่ โดยฝึกทั้งหมด 6 ชุดการแสดง ซึ่งเป็นชุดเก่าแก่ของจังหวัดสุรินทร์ คือ ชุดกันตรึม ชุดมังกัวลจองได เรียมอันแร เรียมอาไย เรียมตรด และชุดกระโنبิงตอง

เริ่มตั้งแต่อายุ 18 ปี – อายุเกษียณ 60 ปี จนถึงปัจจุบันอายุ 83 ปี ยังคงสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังได้ศึกษาและถ่ายทอดทำ ชุดเรียมกันตรึมได้ออกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2526 ที่วิทยาลัยครูจังหวัดสุรินทร์

เรียมกันตรึม เป็นพื้นฐานของการพอนรำแบบชาวบ้านในวงกันตรึมโบราณเป็นหลัก บางท่าเอามาเชื่อมกันบางท่าตัดแบ่งออกไปต่อเชื่อมอีกท่าเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างเพลงกับท่ารำ และได้คำนึงถึงความเหมาะสม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดในการประดิษฐ์ท่ารำมาจากลักษณะของแม่ท่าในชุดเรียมกันตรึม ซึ่งบางท่าได้แนวคิดท่ารำที่สอดคล้องกับลวดลายของผ้าซิ่นตีนแดง เพื่อสื่อให้เห็นถึงการเลียนแบบลวดลายของผ้าซิ่นตีนแดงที่เป็นลวดลายอนุรักษ์ โดยได้แนวคิดจากท่ากันตรึม ท่าแม่บทสำหรับชุดเรียมกันตรึมมีจำนวน 7 ท่า มีความหมายของท่าดังนี้

1. **ท่าสาระยัง (ท่าออก)** เป็นชื่อเพลงสาระยัง เป็นท่าเดินขบวนต่าง ๆ เช่น แห่นาค หรืองานมงคลต่าง ๆ

ภาพประกอบ 15 ท่าสาระยัง ภาพประกอบ 16 ท่าเชื่อม

2. **ท่าเข้บๆ** เป็นท่าเชิญชวนคนมารำ หรือท่าเชื้อเชิญ

ภาพประกอบ 17 ท่าเข้บๆ

ภาพประกอบ 18 ท่าเชื่อม

ภาพประกอบ 19 ท่าเชื่อม

3. กัจฉ์ญเจก เลียนแบบท่ากบ ซึ่งมีนิ้วยาวสวยจึงเลียนแบบท่าสัตว์ และทำรำเป็นการกอดนิ้วเล่นนิ้ว

ภาพประกอบ 20 ท่ากัจฉ์ญเจก

4. อันซองสนน็อบ เลียนแบบท่าวัวที่มีเขาโค้งสวย

ภาพประกอบ 21 อันซองสนน็อบ

5. ปั่นแซร์ เลียนแบบท่ามะมี้วต พิธีกรรมเป็นร่างทรงเชิญวิญญาณศักดิ์สิทธิ์มาประทับ

ภาพประกอบ 22 ท่าปั่นแซร์

ภาพประกอบ 23 ท่าเชื่อม

ภาพประกอบ 24 ท่าเชื่อม

6. อมตุก เลียนแบบท่าพายเรือ อำเภอกำตूम จังหวัดสุรินทร์

ภาพประกอบ 25 ท่ารับ (ท่าอมตุก)

ภาพประกอบ 26 ท่าเชื่อม

ภาพประกอบ 27 ท่าอมตุก

7. มงกัวลจองไต เลียนแบบการผูกแขนด้วยด้ายมงคลผูกข้อมือเรียกขวัญ

ภาพประกอบ 28 ท่ามงกัวลจองไต ภาพประกอบ 29 ท่าเชื่อม ภาพประกอบ 30 ท่าเชื่อม

และผู้วิจัยได้อ้างอิงถึงลักษณะการใช้มือ และลักษณะการใช้เท้าแบบเรือมอัปสรา และท่าการจับแบบเรือมกันตรึม เพื่อให้เกิดแนวทางการประดิษฐ์กระบวนท่าพ็อนแบบอีสานใต้โดยเฉพาะ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากลวดลายของผ้าซิ่นตีนแดงประกอบการแปรแถวเพื่อให้สอดคล้องกับลวดลายผ้าที่ศึกษาค้นคว้าซึ่งเป็นลายอนุรักษ์ของชุมชน ตัวอย่างลักษณะการใช้มือ มี 2 ลักษณะ และลักษณะการใช้เท้าดังภาพนี้

ลักษณะการใช้มือ
แบบอีสานใต้

ภาพประกอบ 31 ลักษณะการใช้มือแบบที่ 1 ภาพประกอบ 32 ลักษณะการใช้มือแบบที่ 2

ลักษณะการใช้เท้า

ภาพประกอบ 33 ลักษณะการใช้เท้าแบบเรือมอัสตรา

ผู้วิจัยศึกษาและวิเคราะห์ลวดลายผ้าขึ้นตีนแดงแบบอนุรักษ์ โดยการเลียนแบบทำจากลวดลาย และได้แนวคิดจากท่าเรือมกันตรึมบางท่า เพื่อนำมาประดิษฐ์เป็นทำรำแบบพื้นบ้านอีสานใต้ จำนวน 10 ลายดังนี้

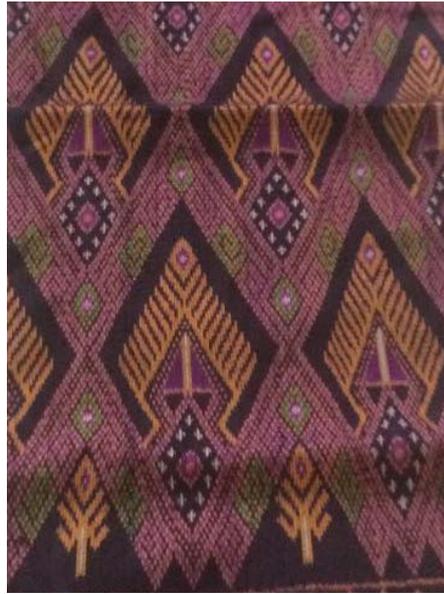

ภาพที่ 34 ลายเศรษฐกษัตริย์

ภาพประกอบ 35 แนวคิดที่ได้ทำฟ้อนอีสานใต้ (ท่าที่ 1)

ชื่อท่า	เศรษฐกษัตริย์
ที่มา	เศรษฐกษัตริย์สันนิษฐานว่ามีที่มาจากต้นสนฉัตร ซึ่งฉัตรก็เป็นสิ่งที่เป็นสิริมงคลตามพิธีต่างๆ
การประดิษฐ์ท่าฟ้อน	เรียกว่า ท่าเทพพนม หรือท่าไหว้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนท่าแม่บทใหญ่ของทำนาภูศิลป์ไทย การนั่งต่างระดับตามชั้นของลายผ้า ซึ่งมีอยู่ 3 ระดับ ตั้งภาพประกอบ และทำยอดฉัตรเป็นปลายแหลม

ภาพประกอบ 36 ลายนาค 9 เคียร

ภาพประกอบ 37 แนวคิดที่ได้ทำฟ้อนอีสานใต้ (ท่าที่ 2) ภาพประกอบ 38 แนวคิดท่าอมตูก

ชื่อท่า	นาค 9 เคียร
ที่มา	พญานาค งูใหญ่มีหงอน สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา และนาคยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล นาคเป็นเทพเจ้าแห่งท้องน้ำ บางแห่งก็ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฟ้า
การประดิษฐ์ท่าฟ้อน	ลักษณะท่าเป็นการจีบยกแขนตั้งขึ้นระดับศีรษะสื่อให้เห็นลักษณะของ เคียรพญานาค ส่วนแถวตรงกลางไล่ระดับไปลงยอดบนลักษณะการจีบ ข้อมือชนกันระดับเหนือศีรษะ

ภาพประกอบ 39 ลายบันไดสวรรค์

ภาพประกอบ 40 แนวคิดที่ได้ทำฟ้อนอีสานใต้ (ท่าที่ 3)

ชื่อท่า	บันไดสวรรค์
ที่มา	เป็นลายที่บรรพบุรุษคิดค้นขึ้นมา ในหมู่บ้านหัวสะพานสื่อให้เห็นทางที่เป็นสิริมงคลทางขึ้นบันไดที่สวยงามลักษณะเป็นขั้นบันได
การประดิษฐ์ท่าฟ้อน	ลักษณะท่าคล้ายภาพจำหลักในหลักฐานโบราณคดีปราสาทเขาพนมรุ้ง ลักษณะการใช้มือจับแบบอีสานใต้พร้อมทั้งกันศอกเพื่อให้ดูคล้ายขั้นบันได การใช้เท้าเหมือนกันกับท่าเรือม้อปสรอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพประกอบ 41 ลายนกยูง

ภาพประกอบ 42 แนวคิดที่ได้ทำพ็อนอีสานใต้ (ท่าที่ 4)

ภาพประกอบ 43 ท่าปิ่นแซร์ (ท่าเชื่อม)

ภาพประกอบ 44 ท่ากัจฉ์เจก

ชื่อท่า
ที่มา

นกยูง

นกยูงถูกยกให้เป็นนกสวยงามและสง่างามที่สุดของโลก และเป็นราชินีของนกทั้งปวง ในอดีตจึงมักมีเรื่องราวของนกยูง ปรากฏตามภาพเขียน บทกวี และลัทธิความเชื่อของชนหลายประเทศ

การประดิษฐ์ทำพ็อน

ลักษณะท่าเป็นการตั้งวงต่างระดับซึ่งสื่อให้เห็นถึงหางนกยูงที่กำลังลำแพน
กางปีกออก ตรงกลางทำท่าลักษณะเป็นหัวนกยูง

ภาพประกอบ 45 ลายพญานาคคู่

ภาพประกอบ 46 แนวคิดที่ได้ทำพ็อนอีสานใต้ (ท่าที่ 5)

ภาพประกอบ 47 ทำริบทำอมตุก

ชื่อท่า	นาคคู่
ที่มา	เป็นรูขนาดใหญ่มีหงอน เป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ ความมีวาสนา อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของบันไดสู่จักรวาล
การประดิษฐ์ท่าฟ้อน	ลักษณะท่ายกแขนเข้าหาคู่จับคว่ำระดับศีรษะ สื่อให้เห็นถึงลักษณะของหัว พญานาค การใช้เท้าเหมือนกันกับเรือมอัสตร

ภาพประกอบ 48 ลายเม็ดมะขาม

ภาพประกอบ 49 แนวคิดที่ได้ทำฟ้อนอีสานใต้ (ท่าที่ 6)

ภาพประกอบ 50 ท่าเชื่อมท่าอมตูก

ชื่อท่า	เม็ดมะขาม
ที่มา	เป็นผลไม้ชนิดหนึ่งซึ่งมีเม็ดสีน้ำตาลดำด้านใน เป็นลายที่คนรุ่นก่อนได้คิดประดิษฐ์ลายขึ้นซึ่งอิงกับธรรมชาติที่มีอยู่นำมาคิดเป็นลวดลายผ้า
การประดิษฐ์ท่าฟ้อน	ลักษณะการใช้มือจับแบบอีสานใต้ข้อมึดติดกันระดับชายพก สื่อให้เห็นถึงลักษณะของเม็ดมะขามแต่ละเม็ดที่กระจายกันอยู่ตามลวดลายของผ้า การใช้เท้าเหมือนกันกับเรือมอ้อปสร

ภาพประกอบ 51 ลายช้าง

ภาพประกอบ 52 แนวคิดที่ได้ทำฟ้อนอีสานใต้ (ท่าที่ 7)

ภาพประกอบ 53 ท่าอันซงสเนน็อบ

ภาพประกอบ 54 ท่ามังกัวลจงได

ชื่อท่า	ซ้างคู่
ที่มา	ซ้างเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างสูงใหญ่ มีนิสัยที่เป็นมิตรและไม่ดุร้ายเนื่องจากซ้างเป็นสัตว์ที่กินพืชเป็นอาหารจึงไม่คุกคามชีวิตสัตว์โลกอื่นๆ
การประดิษฐ์ท่าฟ้อน	ลักษณะการใช้จีบมือแบบอีสานใต้ ทั้ง2ฝั่งหันเข้าหากันเพื่อสื่อให้เห็นถึงลำตัวของซ้าง มีหัวซ้างหัวเดียวเป็นหลัก

ภาพประกอบ 55 ลายขอ

ภาพประกอบ 56 แนวคิดที่ได้ทำพ็อนอีสานใต้ (ท่าที่ 8)   ภาพประกอบ 57 ท่าเชื่อมมงกั้วล่องได

ชื่อท่า	ตะขอ
ที่มา	พัฒนาจากลายตะขอเป็นลายขึ้นดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งอนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน
การประดิษฐ์ท่าพ็อน	ลักษณะการใช้มือผาลาเพียงไหล่ จีบแบบอีสานใต้ลักษณะการใช้เท้าแบบเรือมอัปสรา

ภาพประกอบ 58 ลายขอกาหลง

ภาพประกอบ 59 แนวคิดที่ได้ทำพ็อนอีสานใต้ (ท่าที่ 9)

ภาพประกอบ 60 ท่ากัจฉะเจก

ชื่อท่า	ชอกาหลง
ที่มา	ได้จากลายกาสดองหน้าจั่วบ้าน
การประดิษฐ์ท่าพ็อน	การจับแบบอีสานใต้ ทำท่าพรหมสี่หน้าท่าแบบเรือมอัปสราซึ่งเป็นท่าที่คล้ายกับลวดลายผ้าซิ่นตีนแดงดั้งเดิมภาพประกอบ

ภาพประกอบ 61 ลายตะขอหูกกล้วย

ภาพประกอบ 62 แนวคิดที่ได้ทำพ็อนอีสานใต้ (ทำที่ 10)   ภาพประกอบ 63 ท่าเชื่อมมงกิวลองไต

ชื่อท่า	ตะขอหวีกล้วย
ที่มา	ลายอนุรักษ์หมู่บ้านหัวสะพาน อำเภอพุทไธสง
การประดิษฐ์ท่าพ็อน	อิงจากภาพดังกล่าว ลักษณะการจับแบบอีสานใต้การใช้เท้าแบบ เริ่มอัปสรา